

«КОЛЬОРОВІ РЕВОЛЮЦІЇ» ЇХ СУТНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ

Гиря Г.В.

викладач кафедри політології і державного управління ДВНЗ «УжНУ»

У статті розглянуто суперечливі проблеми теорії «кольорових революцій». Які були засвідчені А. Гільовим, Д. Дорофєєвим, І. Максимовим, Н. Ореховською, Г. Почепцовим, М. Троцюк, Д. Юсуповою-Фарзалієвою та ін.. Зокрема, проаналізовано сутність та характерні риси «кольорових революцій». А також виокремлено різні підходи до визначення та суті поняття «кольорових революцій», що й стало поштовхом до застосування вищезгаданого поняття на практиці. У даному дослідженні висвітлено особливості розвитку політичної системи в Україні та Грузії в постреволюційний період. Зазначено як змінилася політична ситуація в зазначених країнах після революцій, які відбулися. У порівняльному аспекті охарактеризовано проблеми та перешкоди до становлення демократії в даних пострадянських країнах, а також проаналізовано деякі аспекти діяльності політичної влади в Україні та Грузії в післяреволюційний період.

The article illustrates color revolution issues and challenges covered by A. Gilyov, D. Dorofeyev, I. Maksimov, N. Orekhovska, G. Pocheptsov, M. Trotsyuk, D. Yusupova-Farzaliyeva, and others. It describes, and gives the analysis of, the point of such color revolutions and their key features. The Author covers different approaches to what a color revolution should mean, with such a difference affecting the reality. This research paper describes the post-revolutionary political system development issues both in Ukraine and Georgia, and outlines the said countries' political changes caused by the revolutions. The Author covers the problems and obstacles that the said post-Soviet countries face when building the democracy, and gives the analysis of some features of post-revolutionary political activity in Ukraine vs. Georgia.

Ключові слова: кольорові революції, політична система, демократія, демократичний транзит, політична еліта.

Новий поштовх для розвитку відбувся у східноєвропейському регіоні починаючи з 2000 років. У країнах цього регіону відбулися так звані «кольорові революції».

Майже 10 років минуло після завершення «кольорових революцій» у Грузії та Україні, а тому актуальним є дослідження постреволюційного розвитку даних країн та феномену «кольорових революцій» з точки зору ефекту їх впливу на політичні системи у цих країнах.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали роботи таких українських та зарубіжних дослідників: Гільова А., Дорофєєва Д., Максимова І., Ореховської Н., Почепцова Г., Романюка О., Соловей В., Троцюк М., Юсупової-Фарзалієвої Д. тощо. Перераховані вчені зробили вагомий внесок у вивчення даної проблематики, однак, незважаючи на це, актуальність даного дослідження не вичерпана, оскільки ґрунтовного вивчення потребують ще багато важливих питань, пов'язаних з особливостями виникнення та перспектив «кольорових революцій».

Нині серед науковців немає однозначного визначення феномену «кольорової революції» та її особливостей.

Г. Почепцов зауважує, що «кольорові революції» – це процес зміни правлячих режимів, який відбувається під тиском масових вуличних акцій протесту, при підтримці та фінансуванні зарубіжних недержавних організацій [10, 11].

На думку І. Максимова, «кольорова революція» – це переворот, який здійснюється в країні з демократичним режимом, яка має певні внутрішні проблеми розвитку, який направляється та рухається інтересами третьої геополітичної сили [7, 9].

А. Гільов визначає, що «кольорова революція» – узагальнена назва процесу зміни владної групи при широкій масовій мобілізації, причиною якої став протест проти офіційних результатів виборів до органів державної влади [3, 107].

О. Пономарьова та Г. Рудов зауважують, що «кольорові революції» являють собою вдосконалені модернізовані технології психоісторичної війни Заходу за світове панування [9, 37].

Д. Дорофєєв пише, що «кольорові революції» – повергнення правлячих еліт ненасильницьким шляхом, які стали основним засобом для досягнення зміни пострадянських режимів через електоральний механізм [4, 51].

Н. Ореховська підкреслює, що особливість «кольорових революцій» обумовлена новою історичною ситуацією – сучасний світ є глобальним, причому в ньому домінують

інформаційно-комунікативні мережі, існування яких обумовлено цифровим етапом інформаційної революції [8, 126].

С. Кіршенблат пише, що масові протести проти масштабних фальсифікацій виборів представниками існуючого режиму – це найважливіша риса «кольорових революцій». Легітимізації даних революцій серед міжнародної спільноти та населення сприяло те, що акції протесту були спрямовані на захист демократичних прав громадян [5, 474].

О. Гапич та Д. Лушніков стверджують, що відмінна риса «кольорових революцій» – це спрямованість на додержання законності та діючих конституцій, що відрізняє їх від класичних революцій, які спрямовані на зміну конституційного ладу [2, 11].

Д. Юсупова-Фарзалієва стверджує, що дослідники «кольорових революцій» відмічають, що вони являють собою сукупність політичних подій, причини яких криються як у внутрішніх, так і у зовнішніх факторах [15, 29], серед яких суттєвими є такі фактори: втрата контролю діючої адміністрації над політичними перехідними процесами; духовно-ідеологічні агресії та гуманітарні інтервенції, які здійснюються за допомогою інформаційно-комунікативних технологій; втручання іноземних учасників у конституційні процеси в середині країни.

І. Максимов до факторів, які сприяють успіху «кольорових революцій», відносить: внутрішні та зовнішні. Основними внутрішніми факторами є: корупція; економічна напруга; етнічні конфлікти на території держави; відсутність будь-яких перспектив у населення.

Дослідник зауважує, що в усіх випадках «кольорових» переворотів активну роль брав на себе «зовнішній гравець», без якого ні одна із проведених революцій ніколи б не відбулася. Цим гравцем, на думку автора, є США [7, 8–9].

Інший дослідник «кольорових революцій» С. Белковський визначив 10 факторів «кольорових революцій»: зовнішній тиск; делегітимізація; параліч вертикальної соціальної мобільності; протиріччя всередині владної еліти; відсутність проекту майбутнього; опозиційна сила; неможливість влади використати силу; регіонально-етнічні протиріччя; особиста унія бюрократів та політиків у правлячому класі; приводом для революції може бути фальсифікація виборів або серйозна локальна катастрофа [1, 63].

Сам технологічний алгоритм «кольорових революцій», на думку В. Пугачова, є наступним: виявляється енергетичний потенціал громадських груп, які здатні брати участь у революції; визначаються політичні об'єднання, які здатні стати двигуном політичного протесту; за допомогою спеціальних тренінгів готуються ударні сили революцій у воєнізованих молодіжних таборах; будується ланцюжок практичних цілей, які наближені до вимог мас; забезпечується перевага опозиції в електронних ЗМІ; використання видовищних масових дій для спонукання усіх незадоволених до активності; суспільство приводиться у стан анархії, починаються масові заворушення; управління здійснюється спеціально підготовленими спеціалістами; після захоплення влади починаються негласні чищення в державному апараті [11, 216–222].

Досліджуючи різні аспекти визначення поняття «кольорових революцій» можна зауважити що це поняття, почали застосовувати до нових хвиль революцій, які носили ненасильницький характер. Зокрема яскравими прикладами цих країн є Україна та Грузія.

Спільно рисою досліджуваних держав є те, що другий перехідний етап був зумовлений хвилею «кольорових революцій». Так, на виборах в 2003 році в Грузії, які влада намагалася сфальсифікувати, діючий президент Е. Шеварднадзе був остаточно відсторонений від влади. На хвилях «трояндової революції», що відбулася під гаслами «Грузія без Шеварднадзе», до влади приходять М. Саакашвілі. В Україні подібним актом непокори стала «помаранчева революція» у 2004 році, яка стала демонстративним виявом незадоволення мас правлячим режимом Л. Кучми. Кульмінаційним моментом тих подій став прихід до влади опозиціонера В. Ющенка, що дало сподівання на швидку демократизацію і поступальний рух України до консолідованої демократії [14].

В. Соловей зауважив, що у Грузії демократичний потенціал революції був згодом вихолощений, а режим М. Саакашвілі характеризувався помітними авторитарними рисами та й з економічної точки зору його неможливо назвати успішним. Втім, країна, що обрала військовий шлях для відновлення територіальної цілісності, позбавляється шансів нормального економічного розвитку та тяжіє до авторитарного правління. Дивно, але, навіть програвши «п'ятиденну війну» у серпні 2008 року, грузинська влада зберегла свою популярність і авторитет [13, 38].

В Грузії після „революції троянд” мирним шляхом було відновлено суверенітет центральної влади щодо Абхазії та з'явилася надія на розв'язання абхазької та південно-осетинської проблем [12, 23].

Виборчі процеси у Грузії проходили у не зовсім демократичний спосіб. Виборча комісія призначалася Президентом, тому навіть на президентських та повторних парламентських виборах у січні 2004 року, міжнародні спостерігачі від ОБСЄ зафіксували значні та

різноманітні порушення. Президентські і парламентські вибори у січні і травні 2008 року пройшли із зловживаннями нормативних, інституційних, адміністративних, фінансових та медіа-ресурсів. На дострокових президентських виборах перемогу одержав М. Саакашвілі, отримавши 53% голосів. Спостерігачі від ОБСЄ охарактеризували їх як такі, що пройшли з масовими порушеннями та фальсифікаціями: зміни у виборчому законодавстві відбувалися напередодні виборів, зловживання державними ресурсами, залякування громадських працівників і опозиційних активістів, неточність виборчих списків. Опозиційні кандидати зазначали, що фальсифікація штовхнула М. Саакашвілі на подолання 50-відсоткового порогу з метою запобігання другого туру. Тому назвати Грузію виборчою демократією важко [14].

Траєкторію «постреволюційної» трансформації в Грузії визначили два основні фактори: абсолютний характер перемоги опозиції та монолітність табору переможців. Абсолютний характер перемоги дозволив новій правлячій еліті за власним розсудом зберігати та модифікувати інститути. Монолітність переможців сприяла консолідації значного сегменту політичної еліти навколо єдиної «партії влади». У результаті «кольорової революції» грузинський політичний режим позбувся бар'єрів, що обмежують використання силових стратегій [3, 112].

Хоча режим М. Саакашвілі не можна назвати демократичним, але його можна вважати ефективним. Таким чином, результатом грузинської революції стало формування режиму більш сильного, ніж знищений революцією, хоча і менш демократичного.

В Україні демонстрантам вдалося домогтися обрання на пост Президента В. Ющенка, таким чином змінивши головного гравця в політичній еліті, проте подальші політичні зміни були мінімальні [6, 25].

Як в Україні, так і Грузії поміркований тип переходу шляхом виборчого процесу зумовили перемогу опозиції на виборах. Однак можливість почати реальні реформи у всіх областях суспільних відносин, що відкривалася після зміни влади, надалі була втрачена. Причиною є глибока фрагментація еліт. Неспроможність досягти компромісу між головними політичними гравцями віддали перевагу «грі до переможного кінця», тобто «гру з нульовою сумою» тієї, що закінчилася взаємним програвом. Прагнення отримати перемогу (пост президента з посиленими повноваженнями) здавалося вищою за ціну участі в конфлікті. Можливість використання ресурсів (загальнонаціонального багатства) в цій боротьбі не обмежена ні формальними, ні неформальними правилами.

Результати гострого суперництва еліт виявилися в кінці 2008 р., коли тільки на початку світової рецесії, Україна опинилася серед країн найбільш потерпілих від кризи. Яскравим прикладом також став провал проекту створення демократичної коаліції в серпні 2006 році і формування уряду М. Азарова з представників команди Л. Кучми свідчить про збереження вказаної тенденції, а також про чергову паузу в процесі демократизації. А формально сформована коаліція на початку грудня 2008 року у складі «Блоку Юлії Тимошенко» (БЮТ), частини депутатів парламентської фракції «Нашої України – Народної Самооборони» (НУ-НС) і «Блоку В. Литвина» не сприяла ефективній і результативній роботі, а стала результатом внутрішньої боротьби між президентом В. Ющенко і прем'єром Ю. Тимошенко.

Причиною загострення боротьби стала нечіткість розподілу повноважень між Президентом та виконавчою гілкою влади, що ще більше зросла після проведення конституційних змін у 2004 році. Проведені зміни не лише запровадили парламентсько-президентську систему правління, а одночасно позбавили главу держави частини повноважень, що призвело до руйнації гегемоністської моделі консолідації неопатримоніального режиму, в якій президент відіграв роль верховного арбітра й уособлював центр системи. Це стало кроком до розвитку інституту парламентаризму в Україні [14].

Російський дослідник вважає, що впевнено говорити про затвердження демократії можна лише в Україні. Перевагу, він віддає Україні, тому, що в цій країні в ході загальнонаціональних конкурентних, вільних і прозорих виборів 2010 р. змінилися місцями влада й опозиція, у свою чергу, помінявшись місцями в ході «Помаранчевої революції» 2004 р. Мирна зміна влади в ході виборів – важливий критерій успіху демократизації [13, 37–38].

При цьому одним із ключових факторів виживання та зміцнення демократії в Україні став запеклий конфлікт всередині української еліти. Рівність сил елітних фракцій поставило їх перед дилемою: взаємне знищення або компроміс, механізмом якого стали демократичні інститути і процедури. Українська ситуація зайвий раз підтверджує давнє спостереження: демократія виростає не з достоїнств людей, а з їх недоліків.

Правда, якщо в політиці елітний конфлікт призвів до зміцнення демократії як механізму внутрішньоелітного компромісу, то в економіці його результатами стали дезорганізація і управлінський параліч. Феноменальний український економічний підйом закінчився майже відразу ж після «помаранчевої революції», причому внаслідок внутрішніх причин, а не в

результаті впливу зовнішніх факторів. За демократію Україні довелося заплатити масштабними економічними і соціальними втратами. Втім, з початку 2010 р. українська економіка демонструє високі темпи відновлення – майже настільки ж високі, як і темпи падіння в 2008-2009 роках [13, 38].

В Україні «помаранчева революція» і наступні події призвели до появи трикутника вето-акторів з колишньої правлячої еліти та двох груп коаліції переможців. При такому форматі, що мав опору в інститутах прем'єр-президентської системи, спроби однієї групи зайняти домінуюче положення блокувалися іншими групами. Іншими словами, з випадків «кольорових революцій» український був єдиним, де інституціональні зміни змушували акторів дотримуватися стратегії компромісів, оскільки сила інститутів визначається силою акторів, зацікавлених в їх існуванні. Можна підкреслити, що передумовою затвердження в Україні інституціоналізованої конкуренції еліт стала наявність груп, укорінених в партизованому політичному полі до «кольорової революції» [3, 118].

Політичний процес сучасної України відповідає одному з основних критеріїв перехідного стану – так званій подвійній невизначеності – правил та процедур політичної гри, а також її результатів. Крім того, слід відмітити, що в Україні незавершений так званий постпомаранчевий перехід з характерною для нього невизначеністю результатів політичної гри залишає відкритим питання про подальші політичні перспективи України, які задаються щонайменше двома потенційними векторами: або зумовлена постійними політичними кризами стагнація ліберально-демократичних перетворень, що несе у собі загрозу повернення до попереднього типу режиму, або ж створення такої інституційної структури, яка б сприяла консолідації режиму демократичної ситуації та заклала основи для подальшого переходу до консолідованої демократії.

Таким чином, «кольорові революції» не можна розглядати як гарантований демократичний прорив. Підриваючи режими пострадянських держав, вони лиш відкривають можливості для переходу до демократії, однак революція не гарантує переходу, тоді як перехід може відбутися і без революцій.

Події, які відбулися в Україні та Грузії, отримали назву «кольорових революцій», хоча вони й не призвели до змін існуючого політичного ладу, а тільки провели ротацію політичних еліт. До влади у цих країнах прийшли прозахідно налаштовані політики, які в минулому вже займали керівні пости та були вимушені перейти в опозицію.

Крім того, слід підкреслити, що найважливішим успіхом «кольорової революції» та основною умовою повноцінної її реалізації є підтримка з-за кордону.

Отже, режим М. Саакашвілі виявився більш жорстким, ніж режим його попередника. Він розширив повноваження президента, чим і забезпечив собі домінуюче положення в політичній системі. Слід відмітити, що хоча режим цього політичного лідера не був демократичним, однак – ефективним.

Події 2004 року в Україні не ліквідували фактори, які забезпечували конкуренцію на виборах президента. Деякі з цих факторів змінилися якісно, однак не пропали. Україну визнано єдиною країною, яка пережила «кольорову революцію», демократичний статус якої не зазнав змін у наступних виборах.

У Грузії, де після революції не відбулося ослаблення президентської влади, ніякого демократичного прориву не було виявлено. В Україні, де політична реформа послабила президентську владу, демократизація була. Однак авторитарні системи мають особливість швидко відновлюватись, а еліти – переорієнтовуватись на нового лідера.

Можна зробити висновок, що в міжнародній практиці феномен «кольорових революцій» з'явився не так давно, але він заслуговує пильної уваги науковців та політиків.

Література

1. Барсамов В. А. «Цветные революции» : теоретический и прикладной аспекты / Владимир Александрович Барсамов // Социс : Социологические исследования : Ежемес. науч. и общ.- полит. журн. Рос. акад. наук. – 2006. – № 8. – С. 57–66.
2. Гапич А. Э. Технологии «цветных революций» / А. Э. Гапич, Д. А. Лушников. – М. : РИОР, 2010. – 132 с.
3. Гилев А. В. Политические трансформации на постсоветском пространстве : имеют ли значение «цветные революции» ? / Алексей Владимирович Гилев // Полития. – 2010. – № 2 (57). – С. 107–121.
4. Дорофеев Д. В. «Цветные революции» в центральноазиатском регионе в контексте внешнеполитической стратегии США / Д. В. Дорофеев // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 125. – С. 51–54.

5. Кіршенблат С. В. Досвід використання моделі «кольорових революцій» у посткомуністичних регіонах / Софія Володимирівна Кіршенблат // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – 2010. – П50 Т. IX. – С. 463–474.
6. Лейн Д. «Цветная» революция как политический феномен / Дэвид Лейн // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 16–38.
7. Максимов И. В. «Цветная» революция – социальный процесс или сетевая технология ? / Илья Вадимович Максимов / Монография. – М. : Книга по Требованию, 2010. – 116 с.
8. Ореховская Н. Е. Сущность и место «цветных революций» в ряду революций / Надежда Евгеньевна Ореховская // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 2 (12). – С. 124–127.
9. Пономарева Е. Г. «Цветные революции» : природа, символы, технологии / Елена Георгиевна Пономарева, Георгий Алексеевич Рудов // Обозреватель – Observer. – 2012. – № 3. – С. 36–48.
10. Почепцов Г. Революция. com. Основы протестной инженерии / Георгий Почепцов. – М. : Европа, 2005. – 532 с.
11. Пугачев В. П. Управление свободой / Василий Павлович Пугачев. – М. : КомКнига, 2005. – 272 с.
12. Романюк О. Посткомуністичні революції / Олександр Романюк // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 16–28.
13. Соловей В. Д. «Цветные революции» и Россия / В. Д. Соловей // Сравнительная политика. – 2011. – № 1. – С. 33–43.
14. Троцюк М. М. Політичні режими України та Грузії після «кольорових революцій» : [Електронний ресурс] / М. М. Троцюк // Студентські наукові записки. Серія «Соціально-політичні науки». – 2011. – Вип. 3. – Режим доступу : <http://eprints.ua.edu/id/eprint/868>
15. Юсупова-Фарзалиева Д. М. «Цветные революции» как следствие кризиса современных демократий / Диана Маликовна Юсупова-Фарзалиева // Вестник Института стратегических исследований ПГЛУ : Сборник научных трудов. – 2012. – Выпуск 3 : Эверсионный вектор мировой политики : теория, стратегия, тактика. – С. 28–30.